

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ*

ΥΠΟ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ

Μητροπολίτου Περιστερίου - Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Εἰσαγωγικά τινά.

Σκοπὸς τῆς παρούσης συντόμου μελέτης δὲν εἶναι ὁ τονισμὸς τῆς ἀξίας καὶ σημασίας, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ἡ Συστηματικὴ Θεολογία εἰς τὴν πλουσίαν συγγραφικὴν δρᾶσιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν θεολογικὸν καὶ εἰδικώτερον τὸν δογματικὸν κρῖκον μεταξύ τῆς πρὸ Νικαίας καὶ μετὰ Νίκαιαν θεολογικῆς περιόδου, ὅτε καὶ μεταβαίνομεν ἀπὸ τὴν ἐν πολλοῖς ἀκαθόριστον βιβλιοπατερικὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ τὴν διασάφησιν ἣ ἐπικύρωσιν, ἐν μέρει ἣ καθόλου, τοῦ τριαδικοῦ δόγματος.

Πρόθεσις ἡμῶν δὲν εἶναι ἡ ἀνάπτυξις ἐνὸς βασικοῦ διὰ τὴν θεολογίαν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος κεφαλαίου τῆς Χριστολογίας, Σωτηριολογίας, Ἀνθρωπολογίας καὶ Ἐκκλησιολογίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῶν δογματικῶν, ἀπολογητικῶν, ἐρμηνευτικῶν καὶ ἀσκητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν ἑορταστικῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν διδάσκει πάσας ἀνεξαίρετως τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας-Ὁμολογίας, ὅτι δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἑνωσις αὐτῶν. Ἡ πραγματοποίησις δὲ αὕτη σημαίνει ἀναδρομὴν εἰς τὴν κοινὴν Παράδοσιν τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας. Τὸ περιεχόμενον δὲ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως δὲν διηυρύνθη εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τοῦναντίον, «συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς»¹, διηυκρινίσθη, ἀνελύθη καὶ ἐπισήμως ἐκωδικοποιήθη ὡς ἀναγκαία διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου πί-

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀνεκοινώθη κατὰ τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καίρῳ ὑπὸ τῆς Α. Θ. Μακαριότητος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ. κ. Νικολάου τοῦ ΣΤ' καὶ τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας διοργανωθείσας Διορθοδόξους ἑορτὰς ἐν ἔτει 1974, ἐπὶ τῇ 1600ῃ ἐπετελίῳ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, καθ' ἃς ὁ γράφων ἐξεπροσώπησε τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων καὶ τὸν προκαθήμενον αὐτοῦ Μακαριώτατον κ. κ. Βενέδικτον Α'.

1. Μεγάλου Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 33 (PG, 26, 605C).

στις, «ὣν ὁ μὲν Χριστὸς ἐχαρίσατο, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ Πατέρες (sc. τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου) παραδεδώκασιν»².

Πρὸς τούτοις ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς περὶ Ἀγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, ὅστις, ἐν ταῖς πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολαῖς αὐτοῦ, σθεναρῶς ὑπερημύνθη τῆς θεότητος τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, θέσας οὕτω πως τὰ ἀρραγῇ θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθησαν οἱ μεταγενέστεροι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως οἱ Ἀλεξανδρινοὶ καὶ Καππαδόκαι θεολόγοι τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος προκειμένου νὰ καταπολεμήσωσι τὰς ἀναφανείσας λίαν ἐπικινδύνους διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν αἰρετικὰς ἰδέας τῶν Πνευματομάχων, τὰς ὁποίας καὶ ἤλεγξαν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀγίου Πνεύματος Θεολογίας.

Ἄλλως τε ἀπὸ τοῦ περασμένου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν πολλοὶ εἶναι οἱ ἐρευνηταί, οἵτινες ἐπισταμένως ἡσχολήθησαν μὲ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὴν σύγχρονον Θεολογίαν ἡ Χριστολογία, Τριαδολογία, Ἀνθρωπολογία καὶ Σωτηριολογία τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις, σὺν τοῖς ἄλλοις, συνέτεινε τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν καταλλήλων προϋποθέσεων διὰ τὴν διατύπωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Ὅπως ἰδιαιτέρως πρέπει ἐνταῦθα νὰ ὑπογραμμισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι, λόγῳ τῶν συνεχῶς ἀναφουμένων ποικίλων καὶ πολυμόρφων συγχρόνων κοινωνικῶν προβλημάτων, αὐξάνεται ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον τόσον τῶν θεολόγων ὥσων καὶ τῶν κοινωνιολόγων διὰ τὴν μελέτην τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις ὡς βάσιν θέτει τὸ ἀνθρώπινον δρᾶμα, τὸ ὁποῖον ἐξελίσσεται εἰς μίαν τριλογίαν. Τῆς τριλογίας ταύτης τὸ πρῶτον μέρος διαλαμβάνει τὴν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Λόγου δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν αὐτοῦ. Τὸ δεύτερον τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ἐξορίαν τῶν πρωτοπλάστων ἕνεκα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τὸ τρίτον τὴν κάθαρσιν, ἣτις δίδεται διὰ τοῦ ἐκουσίου πάθους ὡς καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ νέου Ἀδάμ, ἥτοι τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μὲ τὴν προβληματολογίαν ὅλων αὐτῶν τῶν βασικῶν διὰ τὴν θεολογίαν πάσης ἀνεξαιρέτως ἐπὶ ἁγῆς κεντρικῶν σημείων τῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀσχοληθῶμεν. Ἄλλως τε τοῦτο ἐγένετο ὑπὸ ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου θεωροῦμεν ἐνταῦθα περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι ἤδη ἐλέχθη.

Κύριος σκοπὸς τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης εἶναι ἡ κατὰ βάθος μελέτη μιᾶς καὶ μόνον λεπτομερείας μὲν, ἀλλὰ λεπτομερείας κεφαλαιώδους σημασίας διὰ τὴν καθόλου διδασκαλίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, οὗτινος οἱ σθεναροὶ καὶ ἀτέρμονες ἀγῶνες ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας δὲν ἀποτελοῦν ἀφηρημένas ἐννοίας ἢ φιλο-

2. Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, I (PG, 26, 1029 A).

λογικὰς ἐκφράσεις ἐνὸς ἐπισκοπικοῦ αἰσθήματος τεραστίας εὐθύνης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἀλλὰ σαφῆ καὶ δογματικῶς καθωρισμένην ἀντανάκλασιν καὶ προβολὴν τοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεσθέντος καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας διαρκῶς συνεχιζομένου νὰ ἐπιτελῇται ἔργου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καθέτῳ καὶ ὀριζοντίᾳ πορείᾳ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις ὑπὸ τὸ σφαιρικὸν πρῶσμα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ἀποκτᾷ ὅλως ἰδιαιτέρον δυναμικὸν καὶ ἐξελικτικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ λεπτομέρεια δὲ αὕτη, τὴν ὁποίαν προτιθέμεθα κατωτέρω νὰ ἀναπτύξωμεν ἀφορᾷ εἰς τὸν ῥόλον, τὸν ὁποῖον ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ δραματίζει ὡς μοναδικὴ πηγὴ τῆς ζωῆς τόσον κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἀναδημιουργίαν ἢ ἀνακαίνισιν τοῦ αὐτοῦ καὶ πάλιν κόσμου. Θὰ ἐξετάσωμεν δὲ τὸ ἰδίωμα τοῦτο τοῦ Λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν κόσμον γενικῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰδικώτερον. Ἡ μελέτη δὲ αὕτη θὰ γίνῃ ἐν συναρτήσῃ πάντοτε πρὸς τὴν Χριστολογία, Σωτηριολογίαν, Ἀνθρωπολογίαν καὶ Ἐκκλησιολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Τοῦτο δὲ διότι τὰ ὡς ἄνω κεφάλαια τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας δὲν δύνανται νὰ χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων, ὡς συνδεόμενα μετὰξὺ των ὀργανικῶς καὶ ὡς ἀποτελοῦντα ἐν ἐνιαῖον ἁρμονικὸν σύνολον, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τὴν ἐνιαίαν πορείαν καὶ πρᾶξιν τῆς οἰκονομικῆς Τριάδος.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, Ο ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ἑμμονὴ τῶν Πατέρων εἰς τὰ ιδιώματα τοῦ Λόγου.

Ὡς τυγχάνει τοῖς πᾶσι γνωστόν, μία ἀπὸ τὰς βασικὰς καὶ κεφαλαιώδεις διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Κατηχητικῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας οἱ θεολογικοὶ προσανατολισμοὶ συμβαδίζουν, ἐν πολλοῖς, μετ' ἐκείνων τοῦ Ἀγίου Εἰρηναίου καὶ τῶν Καππαδοκῶν θεολόγων, εἶναι τὰ ιδιώματα ἧ, κάλλιον εἰπεῖν, αἱ ιδιότητες τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅς οὗτος συμμετέχει ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς οὐσίας τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἅψ' ἑτέρου δὲ ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπεδήμησεν, «ἵνα λυτρώσῃται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων...» καὶ γέγονε σάρξ, «ἵνα αὐτοὺς ἀγιάσῃ καὶ θεοποιήσῃ»³.

Μία σύντομος καὶ ἐπὶ τροχάδην μελέτη τῶν συγγραφῶν τόσον τῶν ἀλεξανδρινῶν θεολόγων, ὅσον καὶ ἐκείνων τοῦ Ἀγ. Εἰρηναίου καὶ τῶν θεολόγων τῆς Σχολῆς τῆς Καππαδοκίας εἶναι ἀρκούντως ἱκανὴ νὰ πείσῃ τὸν μελετητὴν αὐτῶν περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας, σημασίας καὶ βαρύτητος, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀπέδιδον εἰς τὰς ιδιότητας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς ἰδιαίτερας αὐτῶν σημασίας οἱ ὡς ἄνω θεολόγοι καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συνεχῶς καὶ ἀτέγκτως ἐμμένοντες εἰς αὐτὰς ἐπανέρχονται οὐκ ὀλίγας φορὰς διὰ νὰ τονίσουν τὴν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κεντρικὴ ἰδέα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ὑπὸ τούτου πρόσληψις τοῦ θνητοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, «ἵνα τοῦτο ὡς δημιουργὸς ἀνακαινίσας ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ»⁴.

Ἡ συνεχὴς ἀναφορὰ τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα γνωρίσματα, ὅψ' ἀποκαλύπτεται ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, δύναται κάλλιστα νὰ ἐρμηνευθῇ ὑπὸ τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ οἱ διάφοροι αἵρετικοὶ ἡμφεσβήτησαν τὰς ιδιότητας ἐκείνας τοῦ Λόγου ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζέται πᾶσα ἐνέργεια τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ τόσον *ad extra* ὅσον καὶ *ad intra* ἅψ' ἐνὸς καὶ ἅψ' ἑτέρου συνέχον οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, διάκρισις ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Μ. Ἀθανάσιος στηρίζει ὁλόκληρον τὸ τριαδολογικόν, χριστολογικόν, ἀνθρωπολογικόν καὶ σωτηριο-

3. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 39 (PG, 26, 408 A).

4. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 70 (PG, 26, 296 A). Πρβλ. ὁμοίως II, 47 (κ. 248 B).

λογικὸν θεολογικὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα. Ὅθεν, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν τε ὀρθοδοξίαν καὶ ὀρθοπραξίαν τῆς Ἐκκλησίας οἱ Πατέρες εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι τῶν διαφόρων χριστολογικῶν καὶ τριαδολογικῶν αἱρέσεων, αἵτινες ἀπέρριπτον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὰς ιδιότητας τοῦ Λόγου, ἢ καὶ ἐὰν δὲν ἀπέρριπτον αὐτάς ἐν τούτοις τὰς ἀπεδέχοντο ἐρμηνεύοντες τὴν θεολογικὴν αὐτῶν σημασίαν ὡς καὶ τὴν σωτηριολογικὴν αὐτῶν διάστασιν οὐχὶ κατὰ τὴν ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας ἐπικρατοῦσαν ὀρθόδοξον παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀντίληψιν καὶ συμφώνως πρὸς τὸν ἴδιον αὐτῶν θεολογικὸν προσανατολισμόν. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως τὴν ὁποῖαν οὗτοι ἔδιδον εἰς τὰ ιδιώματα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ διέφερε κατὰ πολὺ τῆς ἐπισήμου βιβλικῆς ἐρμηνείας, τῆς ὀρθῆς πίστεως ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὀρθόδοξος δὲ αὕτη πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας συνίστατο κυρίως εἰς τὴν διαρρήδην ἀπόρριψιν τῆς ταυτίσεως τῶν τριῶν προσώπων καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας ἢ φύσεως αὐτῶν, ἥτις καὶ δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἕκαστον πρόσωπον τῆς Ἀγίας Τριάδος ὡς ἀφθαρτον, αἰώνιον καὶ ἄκτιστον κατέχει οὐχὶ μέρος τι ἀλλ’ ἅπασαν τὴν θείαν φύσιν ἢ οὐσίαν καὶ εἶναι Θεός. Ἡ καθολικὴ καὶ οὐχὶ μερικὴ αὕτη συμμετοχὴ εἰς τὴν θείαν οὐσίαν ἢ φύσιν ἐπ’ οὐδενὶ λόγῳ σημαίνει ταύτισιν τῶν προσώπων. Ἀποκλείεται δὲ πᾶν εἶδος ταυτότητος διότι ἕκαστον πρόσωπον διατηρεῖ καθωρισμένην θέσιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς Ἀγίας Τριάδος πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀλλότριον ἀναμιγνύεται: «οὐ γὰρ ἀλλότριον ἐπιμίγνυται τῇ τριάδι»^{4β}. Τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος εἶναι μετὰ τῶν ὁμοούσιων, οὐχ ἥττον ὅμως ἕκαστον αὐτῶν ἔχει ἴδια ὑποστατικὰ γνωρίσματα, ἅτινα καὶ εἶναι ἀμεταβίβαστα. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, τοιοῦτον ὑποστατικὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ μὲν Πατρὸς εἶναι ἡ ἀγεννησία, τοῦ δὲ Λόγου τὸ γεννητόν. Ἐπὶ τῆς ἀθανασιανῆς ταύτης τριαδολογικῆς διδασκαλίας ἐνεβάθυνον ἀργότερον οἱ Καππαδόκαι, οἵτινες καὶ κατέληξαν εἰς τὴν διάκρισιν μετὰ τὴν οὐσίαν καὶ ὑποστάσεως.

2. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ζωῆς.

Ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιωμάτων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὅλως ἰδιαιτέρως ἐμμένει ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας Μ. Ἀθανάσιος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Λόγου ὡς μοναδικῆς καὶ εἰδικῆς πηγῆς τῆς ζωῆς, ζωῆς φυσικῆς τε καὶ ὑπερφυσικῆς. Ἡ μετὰ μεγάλῃς προσηλώσεως καὶ πιστότητος ἀναφορὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς τὸ ἴδιωμα τοῦτο τοῦ Λόγου καθίσταται αὐτονόητος ἀφ’ ἧς στιγμῆς ληφθῇ ὑπ’ ὄψιν, ὅτι ἅπασαι αἱ ἐπὶ μέρους ἀλήθειαι τῆς πίστεως συνδέονται μετὰ τῶν κατὰ τοιοῦτον ἄρ-

4β. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 20.

ρηκτον δεσμόν ὥστε νά μὴ ἀποτελεῶσιν ἀνεξάρτητα ἀλλ' ἐσωτερικῶς ἀλληλένδετα τμήματα τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀποκεκαλυμμένης ὑπερφυσικῆς ἀληθείας. Ὁ μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἄρρηκτος ἐσωτερικὸς οὗτος δεσμὸς εἶναι τόσον ἰσχυρὸς, ὥστε πᾶσα τυχὸν ἀνορθόδοξος, ἀντιπαραδοσιακὴ καὶ μὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐρμηνεία μιᾶς ἐπὶ μέρους ἀληθείας νὰ συνεπάγεται αὐτομάτως τὴν κατάρρευσιν ὁλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία τοῦ κόσμου, ἀφ' ἐνός, καὶ ἡ διαρκὴς αὐτοῦ ἐν τῷ «εἶναι» συντήρησις καὶ προαγωγή, ἀφ' ἐτέρου, τὰ δύο ταῦτα προϋποθέτουσι, κατὰ τὸν Ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας, μίαν πηγὴν τῆς ζωῆς, ἣτις κεῖται ὑπεράνω τοῦ φαινομένου τῆς κοινῆς φυσικῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ αὕτη, ἡ καλῦτερον ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν διαρκεί μεταπτώσει εὐρισκομένην βιολογικὴν ζωὴν, οὐδεμίαν μετάπτωσιν ἢ ἀλλαγὴν ὑφίσταται. Αὕτη δὲν ἔχει τέλος διότι ἀκριβῶς δὲν ἔχει καὶ ἀρχήν, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν φυσικὴν ζωὴν. Ὡς μὴ ἔχουσα δὲ ἀρχὴν καὶ τέλος δὲν εἶναι πρόσκαιρος ἀλλὰ αἰώνιος ζωὴ. Αὕτη εἶναι ἄπειρος (infini) δεδομένου ὅτι ἄπειρος (infini) εἶναι ἡ ἐξάπλωσις καὶ διάχυσις αὐτῆς εἰς ὅλα ἀνεξαίρετως τὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Πρὸς τούτοις ἡ πηγὴ αὕτη τῆς ζωῆς δέον ὡσαύτως νὰ εἶναι ἄπειρος (infini) καὶ αἰώνιος, διότι οὐδὲν τῶν πεπερασμένων δημιουργημάτων, οὐδὲ ἐπίσης αὐτὸ τοῦτο τὸ σύνολον αὐτῶν δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ διηνεκὲς τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον διατηροῦνται ὅλα γενικῶς τὰ ὄντα εἰς τὸ «εἶναι». Μόνον ὁ τριαδικὸς Θεὸς εἶναι αὐτάρκης καὶ ἀποκλειστικὴ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος. Τούναντίον πᾶν ὅ,τι προέρχεται ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς βουλῆσεως τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται εἰς μεταβλητὴν καὶ φθαρτὴν κατάστασιν. Ἐνεκα δὲ τῆς καταστάσεώς του ταύτης χρῆζει ἀπαραιτήτως τῆς κοινωνίας μετὰ τῆς αὐτοζωῆς, τ.ἐ. τοῦ Θεοῦ. Ἡ διακοπὴ τῆς κοινωνίας ταύτης μοιραίως ὁδηγεῖ εἰς τὸν ἐκμηδενισμόν παντὸς πράγματος δημιουργηθέντος ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς θείας βουλῆσεως.

*

Ἐν τῇ θεολογίᾳ, χριστολογίᾳ καὶ ἀνθρωπολογίᾳ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἡ πηγὴ αὕτη τῆς αἰωνίου ζωῆς δὲν εἶναι ἑτέρα τις εἰ μὴ αὐτὸς οὗτος ὁ προαιώνιος καὶ εἴτα σεσαρκωμένος Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἡμέτερος ἀλεξανδρινὸς συγγραφεὺς ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀποδίδει τὴν μετάβασιν, ἢ μᾶλλον πᾶσαν μετάβασιν, τοῦ «μὴ ὄντος» εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ «ὄντος» χορηγῶν εἰς αὐτὸ τὴν ζωὴν. Εἰς τὴν διαλεκτικὴν αὐτὴν κατάστασιν τοῦ «μὴ ὄν» καὶ τοῦ «ὄν» τοποθετεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας, τ.ἐ. τὸν ἄνθρωπον: «Εἰ γάρ, φύσιν ἔχοντες (sc. οἱ ἄνθρωποι) τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ

εἶναι ἐκλήθησαν»⁵. Πλειστάκις τονίζει ὁ ἀλεξανδρινὸς πατὴρ τὴν ὡς ἄνω ἀληθ-
θειαν, τὴν ὁποίαν, κυρίως εἰπεῖν, ἀρύεται ἐκ τῆς περὶ Λόγου διδασκαλίας τοῦ
κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, συμπληροῦν τὴν παράδοσιν τῶν Συνο-
πτικῶν, παρουσιάζει τὸν Λόγον ὡς κατ' ἐξοχὴν πηγὴν τῆς ζωῆς. Τοῦ λόγου
ὄντος περὶ τῆς πηγῆς ἐκ τῆς ὁποίας ἀρύεται ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς τὴν διδα-
σκαλίαν του, πρέπει ὅλως ἰδιαίτερος νὰ τονισθῇ τοῦτο: ὁ Μ. Ἀθανάσιος δὲν
ἀρκεῖται ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἰωαννείου περὶ Λόγου ὡς πηγῆς τῆς
ζωῆς ὁρολογίας. Τουναντίον προχωρεῖ οὗτος ἔτι περαιτέρω καὶ συμπληροῖ
αὐτήν. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς θεολογικὰς
ἀπαιτήσεις τῶν θεολογικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ
κατοχυρώσῃ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας του ἀναφορικῶς πρὸς τὸ πρόσωπον
τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ χρησιμοποιεῖ μίαν ὁρολογίαν, ἥτις διεμορφώθη ἐν τοῖς
κόλποις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀλεξανδρέων, ἔχουσα βεβαίως ὡς βάσιν τὴν
ὁρολογίαν τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου. Εἰς τὴν θέσιν δὲ τῶν γνωστῶν ὄρων,
τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἐν
ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ μετὰ τοῦ Ὠριγένους καὶ ἐν μέρει μετὰ τοῦ Ἀγίου Εἰρη-
ναίου, χρησιμοποιεῖ τοὺς ὅρους «αὐτολόγος⁶, αὐτοαλήθεια καὶ αὐτοζωή»⁷.
Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὄρων τούτων δὲν εἶναι αὐθαίρετος. Τουναντίον ὁ Μ.
Ἀθανάσιος, ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ λοιποὶ Πατέρες, χρησιμοποιοῦσι τοὺς ὅρους
τούτους διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὗτοι δίδουσι μεγαλύτεραν ἔμφασιν
εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ Λόγου ὡς μοναδικῆς πηγῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας
ἅφ' ἑνὸς καὶ ἅφ' ἑτέρου ὡς Λόγου οὐσιαστικῶς διαφέροντος τοῦ ἀνθρωπίνου
λόγου. Ὁ τελευταῖος ὡς κτιστὸς ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον καὶ μετέχει τῶν
ἐνεργειῶν τῆς θείας φύσεως οὐχὶ κατὰ φύσιν ἀλλὰ κατὰ χάριν.

*

Ἀπαξ, ἐξ ὅσων τοῦλάχιστον προσωπικῶς γνωρίζομεν, ὁ μέγας ἀλε-
ξανδρινὸς θεολόγος θεωρεῖ, ἐκ πρώτης ὄψεως, τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο
ιδίωμα τοῦ Λόγου συνυφασμένον μετὰ τῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ λαβούσης
χώραν ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς αἰωνίου καὶ ἀίδιλου αὐτοῦ ὑπάρ-
ξεως. Οὕτως εἰς τὸ «Κατὰ Ἑλλήνων» σύγγραμμα αὐτοῦ ὁμιλῶν περὶ τῶν

5. Ἰδὲ Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, ἦτοι τῆς διὰ σώματος πρὸς
ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ, IV (PG, 25, 104 B). Εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ἔργον τοῦτο θὰ παρατίθεται
ὑπὸ τὴν συντομογραφίαν: «Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου....».

6. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XL (PG, 25, 81 A).

7. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, IV, 32: Καὶ ὁ μὲν Κύριός ἐστιν αὐτοζωή, καὶ
«ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς», ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος... (PG, 26, 584 B)· IV 20, Ὁ Λόγος γάρ, ἀθά-
νατος καὶ ἄφυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὧν (κ. 669 B)· IV, 32 (κ. 517 A)· Λόγος
κατὰ Ἑλλήνων, XLVII (κ. 93 C)· Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ..., XX (PG, 25,
129 CD)· XXI (κ. 133 B).

ιδιοτήτων εκείνων τοῦ Λόγου, αἵτινες προσιδιάζουσι μᾶλλον εἰς τὸν ἐνσαρκωθέντα ἢ ἀναρχον καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ Λόγον ἀναφέρει, ὅτι ὢν οὗτος Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς «τοῖς γεννητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενήτορος γνῶσιν καὶ ἐννοίαν αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοζωὴ καὶ θύρα, καὶ ποιμήν, καὶ ὁδός, καὶ βασιλεύς, καὶ ἡγεμών, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτήρ, καὶ ζωοποιός καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων»⁸. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δὲν πρόκειται, κυρίως εἰπεῖν, περὶ διδασκαλίας τινός, τὴν ὁποίαν παραθέτει ὁ ἀλεξανδρινὸς θεολόγος διὰ νὰ καθορίσῃ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι «αὐτοζωὴ» πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν αὐτοῦ. Τοῦναντίον ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει ὁ ἡμέτερος ἀλεξανδρινὸς συγγραφεὺς εἶναι ὁ τονισμὸς τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἐνανθρωπήσεως διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὁποίας ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ συγκαταβαίνει νὰ γίνῃ αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοζωή, οὐχὶ διότι προηγουμένως δὲν ἦτο τοιοῦτος, ἀλλὰ διότι τώρα, διὰ τῆς ἐκουσίου αὐτοῦ ἐνσαρκώσεως ἀποβαίνει αὐτοζωὴ καὶ αὐτοαγιασμός ζωοποιῶν καὶ ἀγιάζων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σάρκα, τὴν ὁποίαν ἔλαβε καὶ ἀκολούθως ἀνέστησε διὰ τῆς τριήμερου αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, δι' ἧς ὁ θάνατος ἀπώλεσε⁹ τὴν ἀποφασιστικὴν του διὰ τὴν ἀνθρωπότητα σημασίαν: «ὅθεν εἰκότως ἔλαβε σῶμα θνητόν, ἵνα... καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι»¹⁰.

Ἐξαίρεσει τοῦ ὥς ἄνω ἀποσπάσματος οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ θεωρεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος τὸ ἰδίωμα τοῦ Λόγου ὥς πηγῆς ζωῆς ὥς ἰδίωμα ἀπορρέον ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ. Τοῦναντίον ἀλλαχοῦ ἐκλαμβάνει οὗτος τὸ ὥς ἄνω ἰδίωμα τοῦ Λόγου ὥς ἀρρήκτως συνυφασμένον μετὰ τῆς αἰωνιότητος αὐτοῦ. Ὡς τοιοῦτον δὲ τὸ ἰδίωμα τοῦτο προσιδιάζει εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, καταργήσας τὴν «τῶν δαιμόνων φαντασίαν»¹¹ ἀνεκαίνισε καὶ ἀνεδημιούργησε ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀποκαταστήσας τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μετὰ τοῦ Θεοῦ «ὥσπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγονός»¹².

Τὸ ἰδίωμα τοῦτο τοῦ Λόγου ὁ Μ. Ἀθανάσιος διὰ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ δὲν τὸ ἀπομονώνει ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον γενικῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον ειδικώτερον, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ τὸ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς πιστοὺς του πάντοτε ἐν συναρτήσῃ πρὸς αὐτάς. Ἡ συνάρτησις δὲ αὕτη ἐπιτρέπει εἰς τὸν συγγραφεὰ ἡμῶν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνεργῶν *ad extra* ἀποβαίνει μοναδικὴ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ *ad intra*

8. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLVII (κ. 93 C).

9. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 33 (PG, 26, 393 BC).

10. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XII (PG, 25, 120 B).

11. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 43: Καὶ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων φαντασία κατήργηται, μόνος δὲ ὁ ὄντως Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσκυνεῖται (PG, 26, 100 C).

12. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 67 (PG, 26, 289 B).

πηγὴ τῆς ζωῆς παραμένει πάντοτε ὁ οὐράνιος αὐτοῦ Πατήρ. Ὡς ἐν καθαρῶς ἰδιαιτέρον ad extra ἰδίωμα τοῦ Λόγου ἐξεδηλώθη (ἀπεκαλύφθη), κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τόσον κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν, τ.έ. τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς (ex nihilo) δημιουργίαν τοῦ κόσμου¹³, ὅσον καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τοιαύτην, ἥτοι κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, ἀναμόρφωσιν καὶ ἀνακαίνισιν τῆς εἰκόνης τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Χριστοῦ.

Ἐν ᾧ κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπειργάσατο τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου γενόμενος ποιητής,¹⁴ κατὰ τὴν δευτέραν «ἀνακεφαλαιώσας» τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ¹⁵ «τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν»¹⁶, καταστήσας τὸν φύσει οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα καὶ Πατέρα τῶν ἀνθρώπων κατὰ χάριν. Οὐ μόνον ἡ δευτέρα ἐν Χριστῷ πνευματικὴ δημιουργία, ἡ ὀρθότερον εἰπεῖν ἀναδημιουργία, τοῦ «κατ' ἰδίαν εἰκόνα τοῦ Λόγου» πεπλασμένου ἀνθρώπου¹⁷, εἶναι καθαρὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης, φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὰ αὐτὰ κίνητρα, ἅτινα ὥθησαν τὸν Θεὸν νὰ ἀποστείλῃ τὸν Μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν εἰς τὴν γῆν, ὅπου

«ἐπαθεν, ἵνα ἐτοιμάσῃ ἐλευθερίαν ἐκ τοῦ πάθους διὰ τοὺς πάσχοντας ἐν αὐτῷ,

κατῆλθεν, ἵνα ἡμᾶς ἀνυψώσῃ,

ὑπέμεινε τὴν γέννησιν, ἵνα ἀγαπήσωμεν τὸν ἀγέννητον,

ὑπέστη φθοράν, ἵνα ἐνδυθῇ ἀφθαρσίαν,

ἔγινεν ἀσθενὴς δι' ἡμᾶς, ἵνα ἀναστηθῶμεν ἐν δυνάμει,

ὑπέστη θάνατον, ἵνα χαρίσῃ εἰς ἡμᾶς ἀθανασίαν, καὶ ζωὴν εἰς τοὺς νεκρούς.

Τελικῶς ἔγινεν ἄνθρωπος, ἵνα ἡμεῖς μὲν οἱ ἀποθνήσκοντες ὡς ἄνθρωποι ζήσωμεν πάλιν, ὁ δὲ θάνατος μὴ βασιλεύῃ πλέον ἐφ' ἡμᾶς»¹⁸.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπεύσας πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τῆς

13. Πρβλ. *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., IV-V (PG, 25, 104 BD)· XLII (κ. 169 B).

14. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 28 (κ. 384 B)· *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XXVI (κ. 140 D).

15. Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀνακεφαλαιώσεως μεταξὺ ἄλλων ἰδὲ Β' Κορ. 5,17· Τιτ. 3,5-6· Ψευδοβάρναβ. 6, «Ἐπιστολή, VI· Εἰρηναίου, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως, III, 18, 1· III, 18,1· V, 21, 1· V, 23,2· Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, VI, XXX καὶ XXXVII.

16. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 16 (κ. 45 C). Ὁμοίαν διατύπωσιν ἰδὲ καὶ ἐν II, 41 (κ. 233 A ἐξ.)· *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XIII (PG, 25, 120 B).

17. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, II (PG, 25, 5 C).

18. Ἐπιστολαὶ ἐορταστικαί, X (ἐκδοσις LNPF, τ. IV, 531)· Πρβλ. *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XXIX (κ. 145 C).

ιδίας αὐτοῦ παρουσίας ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ μὲν τὴν πρώτην δημιουργίαν «εἰργάσατο» τὴν κτίσιν τοῦ κόσμου¹⁹, καλέσας τὰ μὴ ὄντα ἀπὸ τοῦ «μὴ εἶναι» εἰς τὸ «εἶναι»²⁰, ἐν ᾧ κατὰ τὴν δευτέραν προβαίνων εἰς τὴν «ἀνακαίνισιν» αὐτῶν «τὰ πάντα λελύτρωται καὶ πάλιν τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν»²¹. Διὰ τῆς ἀνακαίνισεως δὲ ταύτης ἐξωποίησεν οὐ μόνον τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον συνιστάμενον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς λογικῆς²².

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ πρώτης καὶ δευτέρας κτίσεως, ἡ ὁρθότερον εἰπεῖν ἀνακαίνισεως, δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος οὐσιώδης διαφορά: ἡ μὲν πρώτη δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο «διὰ τοῦ Λόγου», ἐν ᾧ ἡ δευτέρα κτίσις, ἡ βιβλικώτερον εἰπεῖν ἡ «καινὴ κτίσις» ἐγένετο «ἐν τῷ Λόγῳ»²³, ἐν ᾧ «τὰ πάντα ζωογονεῖται τε καὶ συνέστηκεν»²⁴. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἡ δευτέρα ὑπερέχει πολὺ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ κόσμου γενικῶς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰδικώτερον εἰς τὸν ὅποιον καὶ παρέχει ἐν νέον εἶδος ζωῆς, τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀφθαρσία, ἡ ἀθανασία, ἡ χάρις, ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα.

Διὰ τῆς ὡς ἄνω διδασκαλίας τῆς κλήσεως τῶν μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι ὁ Μ. Ἀθανάσιος θέτει τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου ἐπὶ ἐνὸς ὄντο-λογικοῦ ἐπιπέδου καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἐνὸς ἡθικοῦ ἢ ἀπλῶς ἱστορικοῦ πλαισίου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ μίαν ἐσχατολογικὴν πραγματικότητα. Ἐπὶ πλεόν ἡ ἀναδημιουργία ἢ ἀνακαίνισις τοῦ κόσμου γενικῶς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰδικώτερον, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μετ' αὐτῆς ἐσωτερικῶς συνυφασμένη λύτρωσις τῶν πάντων ἐν, διὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν κέκτηται ἀρνητικὸν χαρακτῆρα, τ.ἐ. δὲν εἶναι ἀπλῆ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν. Τοῦναντίον αὕτη κέκτηται ὅλως ἰδιαίτερον θετικὸν χαρακτῆρα καὶ δέον νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀληθὴς μετάδοσις τῆς θείας χάριτος, ὡς ἐπίσης καὶ ὡς περιχαράκωσις καὶ ἐχέγγυον τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ ἐν καὶ κατὰ Χριστὸν νέου ἀνθρώπου.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνεργῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι ἀποκαλύπτεται ὡς κατ' ἐξοχὴν ζωὴ καὶ ὡς πηγὴ ἀκριβῶς τῆς ζωῆς χορηγεῖ αὐτὴν εἰς τὰ διάφορα ὄντα. Βεβαίως τόσον ἡ ἀποκάλυψις τῆς ζωῆς ὅσον καὶ ἡ μετάδοσις αὐτῆς γίνεται δι' ἀπλῆς ἐνεργείας

19. Ἐνθ' ἀν., ὑποσ. 14.

20. Ἰδὲ Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου..., IV: Εἰ γάρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν (κ. 10 DB).

21. Ἐνθ' ἀν., ὑποσ. 16.

22. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 65 (PG, 285 B)· Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐπίκτητον, VII (PG, 26, 1061B).

23. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 49 (κ. 113 C)· II, 69 (κ. 293 C).

24. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, I, 324 C.

τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νέαν δημιουργίαν ταῦτα γίνονται διὰ τῆς «ἐν σώματι σωτηρίου ἐπιφανείας» τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁵.

3. Ὁ Λόγος, ἡ πολυμορφία καὶ ἡ ἐνότης τοῦ κόσμου.

Ἡ ἐκ μέρους τοῦ προαιωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκχυσις τῆς ζωῆς, ὡς ἐνὸς ποταμοῦ^{25β}, κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου εἶναι μία ἐκχυσις ἀφορῶσα οὐχὶ μόνον εἰς τὰ λογικὰ ὄντα, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ εἰς τὰ μὴ λογικά. Πρόκειται δὴλα δὴ περὶ μιᾶς ζωοποιοῦ καὶ ζωογόνου ἐκχύσεως εἰσδυοῦσης εἰς ὅλα γενικῶς τὰ ὄντα, διὰ τῆς διεισδύσεως δὲ ταύτης ζωοποιεῖ ταῦτα: «...οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων, ὃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν»²⁶. Τὸν καθολικὸν δὲ χαρακτῆρα τῆς ἐκ μέρους τοῦ Ὑιοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκχύσεως τῆς ζωῆς, ἀφ' ἐνός, καὶ τὴν συνεκτικὴν δυνάμιν, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ οὗτος ἐν τῷ κόσμῳ, ἀφ' ἑτέρου, ἐξαιρῶν ὁ Μ. Ἀθανάσιος παρατηρεῖ, ὅτι «αὐτὸς γοῦν ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἅγιος ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος, ἐπιβάς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα, εἰς ἑαυτὸν συνέχει καὶ συσφίγγει, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοιπώς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πάντων, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ καὶ ἀθρόως ὁμοῦ τὰ ὅλα ζωοποιῶν καὶ διαφυλάττων, τὰς τε ἀρχὰς πάσης αἰσθητῆς οὐσίας, αἵπερ εἰσὶ θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ εἰς ἓν συγκεραννύων, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἁρμονίαν. Δι' αὐτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ δυνάμιν οὔτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὔτε τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ· ἀλλ' ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ τὰ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἐναντία, συνελθόντα ὁμοῦ, τὰ τε φαινόμενα ζωογονοῦσι, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται. Τούτῳ τῷ Θεῷ Λόγῳ πειθόμενα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωογονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται»²⁷.

Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ἐκχυσις ἢ μετάδοσις τῆς ζωῆς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ ἐπὶ γῆς λογικὰ καὶ ἄλογα ὄντα, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς αὐτάς

25. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XXIX (κ. 145 G).

25β. Πρβλ. *Ἐπιστολὴ περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας*, XIX.

26. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLII (κ. 84 G)· *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, I (κ. 324C).

27. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLII (κ. 84 BC). Ἰδὲ ὡσαύτως XLIV: Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἔτι πλείω τούτων, ἀ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ θαυματοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζων καὶ ζωοποιῶν, τῷ ἑαυτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφείλς· καὶ γὰρ καὶ ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητῆς ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς ὅλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ ἑαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ... (κ. 88 B)· *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., VIII. Τούτου δὴ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν οὔτε γε μακρὰν ὢν πρότερον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολείπεται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπληρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ (κ. 109 A).

ἔτι τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἡ διδασκαλία τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ καὶ οὐδὲν κεκαλυμμένον ἢ σκοτεινὸν σημεῖον ἀφήνει εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύναται νὰ παρερμηνευθῇ τὸ συγκεκριμένον καὶ οὐσιαστικὸν αὐτῆς περιεχόμενον. Ὁ ἀλεξανδρινὸς θεολόγος ὅπως ἰδιαίτερώς ἐμμένει ἐπὶ τῆς σαφοῦς καὶ ὀρθῆς αὐτῆς διατυπώσεως, διότι ἡ ἐπέκτασις ἢ διάχυσις τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς οὐρανίους δυνάμεις ἔχει ὅπως ἰδιαίτεράν σημασίαν καὶ βαρύτητα εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου βάσις τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τριαδολογία, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐκφράζει καὶ διατυπώνει ὡς ἐμπειρικὴν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ ὡς προῖδον φιλοσοφικῆς σκέψεως. Τοῦτο δὲ καθίσταται αὐτονόητον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὅψιν τὸ γεγονός, καθ' ὃ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἰς τὴν καθολικὴν καὶ παγκόσμιον ταύτην διάχυσιν τῆς ζωῆς ἀνατρέχει διὰ νὰ ἀνεύρῃ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἐκεῖνα στοιχεῖα, ἅτινα θὰ τὸν βοηθήσουν διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὀρθοδόξως τρεῖς βασικὰς καὶ οὐσιώδεις ὕψεις τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Ὑίου καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἰδικῶς, καὶ τὸν κόσμον, γενικῶς. Αἱ τρεῖς δὲ αὗται θεολογικαὶ διαστάσεις τοῦ σωτηριολογικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι.

Π ρ ὠ τ ο ν. Ἡ ἐνότης, ἥτις ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, ὅστις οὐ μόνον ἐδημιουργήθη ἀλλὰ προσέτι μὴ ἀφεθεῖς εἰς τὴν τύχην διατηρεῖται, ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας καὶ ἐντεῦθεν, ἐν τῇ ζωῇ, χάρις πάντοτε εἰς τὴν συνεκτικὴν καὶ ζωοποιὸν ἐπέμβασιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐξάρτησιν τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐν καὶ διὰ τὸν κόσμον ἐνέργειαν τῆς μοναδικῆς πηγῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἥτις ὑπάρχει μόνον ἐν τῷ τριαδικῷ Θεῷ. Δημιουργία, πτώσις καὶ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου ἀποτελοῦσι μίαν ἐνιαίαν καὶ μόνον ἐνότητα καὶ πορείαν πρὸς τὸ ἔσχατον, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω. Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς ὅλα τὰ ὄντα ἀνεξαρτήτως ἐὰν ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν θέτει εἰς ἡμᾶς ἐν μικρὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐχὶ μόνον ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἶναι τὸ σῶμα αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου. Εἰς τὴν δρᾶσιν ταύτην τοῦ Λόγου ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς Ἐκκλησίας οὐδεμίαν ἀντίθεσιν ἢ κατάλυσιν τοῦ συγχρονισμοῦ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς δράσεως τοῦ Λόγου ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διαβλέπει ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐννοίας ἢ διαστάσεως τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ἀπλῶς καὶ μόνον πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὸ γεγονός, ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα ἐτέθη, ὅτι καίτοι ὁ Χριστιανὸς μόνον συναντᾷ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ προσωπικῶς

ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ κοινωνίᾳ, ἐν τούτοις ὅμως ἡ συνεχὴς δημιουργικὴ καὶ προνοιακὴ παρουσία καὶ δράσις τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον δὲν περιορίζεται ἢ μᾶλλον δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὸν χρόνον τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν στενὴν αὐτῆς ἔννοιαν ἐκλαμβανομένη. Τούναντίον ἡ ὡς ἄνω δρᾶσις τοῦ Λόγου ἐπεκτείνεται εἰς ἅπαντα γενικῶς τὸν κόσμον, καλύπτει δὲ πάσας τὰς ἐποχὰς καὶ πάντας ἀνθρώπους. Διὰ τῆς παγκοσμίου δὲ ταύτης δράσεώς του ὁ Λόγος ἀφ' ἐνὸς μὲν καλεῖ τὸν κόσμον διὰ νὰ σχηματίσῃ μίαν πανανθρώπινον οἰκογένειαν, ἀκολουθῶν εἰς τοῦτο τὸ πρότυπον τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι ὑπαρχούσης ἐνότητος, καὶ ἀφ' ἐτέρου κατευθύνει τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου πρὸς τὸ ἔσχατον, τ. ἔ. πρὸς τὴν τελικὴν αὐτῆς πληρωσιν ἐν αὐτῷ (Λόγῳ) καὶ δι' αὐτοῦ.

Δεύτερον. Ἡ ποικιλία καὶ ἡ πολυμορφία, αἵτινες παρατηροῦνται ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ ἐνότης τοῦ κόσμου, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, οὐδόλως καταργεῖ τὴν ποικιλίαν, ἥτις καὶ χαρακτηρίζει τὸν κόσμον δίδουσα εἰς αὐτὸν ἰδιαιτέραν ἀξίαν, σημασίαν καὶ ὠραιότητα. Ἡ ποικιλία δὲ αὕτη τοῦ κόσμου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς διαφόρους ἐνεργείας τοῦ Λόγου, ὅστις δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐνωτικὴ δύναμις τοῦ κόσμου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις δίδει μίαν πολυμορφίαν (pluralität) εἰς τὸν κόσμον, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπιφέρῃ αὕτη διατάραξιν τινὰ εἰς τὴν ἐνότητα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὴν πολυμορφίαν ταύτην τοῦ κόσμου τὴν χορηγεῖ καὶ ἅμα τὴν ἐγγυᾶται αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ προαιώνιος Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὁμοιομορφίαν τινὰ εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ ἐκφράζειν τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεόν, τοῦ δημιουργεῖν ἰδιὸν τινὰ πολιτισμὸν κλπ. Τόσον ἡ ἐνότης ὅσον καὶ ἡ πολυμορφία τοῦ κόσμου ἀνάγονται, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἐν ταύτῳ εἶναι καὶ τὸ κέντρον τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου ἀλλὰ συνάμα καὶ ἡ πηγὴ τῆς πολυμορφίας αὐτοῦ. Ἐὰν ὑπάρχῃ αὕτη ἡ πολυμορφία τοῦ κόσμου τοῦτο ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἐνεργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς μία καταλυτικὴ δύναμις τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε σέβεται, προφυλάσσει καὶ προάγει διότι ὁ ἴδιος κινούμενος ἐξ ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος πρὸς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτῷ ταύτην. Ἐν' ᾧ ὅμως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ σέβεται τὰς πράξεις αὐτοῦ, ἐν τούτοις ὅμως διὰ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος μεταμορφώνει τὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον καὶ δι' ὁρατῶν καὶ δι' ἀορατῶν σημείων ὁδηγεῖ εἰς μετοχὴν τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἀκαταλήπτου καθ' ἑαυτὴν θείας οὐσίας, πρὸς τούτοις δὲ ἐλευθερώνει τοῦτον ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας ὁδηγῶν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν.

Διὰ τῆς τοιαύτης του ἐνεργείας ὁ Λόγος καθιστᾷ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον οὐχὶ παθητικὴν ἀλλ' ὅλως δυναμικὴν καὶ

θετικήν. Ὡς τοιαύτη δὲ ἀποτελεῖ πρόκλησιν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον καὶ καλεῖ εἰς συνεργασίαν οὐχὶ διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κόσμου, ἥτις σημαίνει ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὸ «μὴ εἶναι», ἀλλ' εἰς συντήρησιν αὐτοῦ εἰς τὸ «εἶναι», ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν, ἀνάπτει καὶ οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μέρος μόνον τοῦ σώματος τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τ. ἑ. τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται, λόγῳ τῆς φύσεως αὐτοῦ νὰ γίνῃ ζωοποιὸς δυνάμεις τοῦ κόσμου, ὥς εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῦλάχιστον δύναται οὗτος νὰ καταστῇ συνδημιουργὸς διὰ τῆς κενώσεως αὐτοῦ, κατὰ τὸ παράδειγμα πάντοτε τῆς κενώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὥς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ἐνεργου καὶ οὐχὶ παθητικῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀγαθῆς καὶ φιλανθρώπου ἐνεργείας καὶ κοσμικῆς παρουσίας τοῦ Λόγου ἐν καὶ διὰ τὸν κόσμον.

Εἶναι περιττὸν ἐναυθῆσαι νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ πολυμορφία αὕτη τοῦ κόσμου ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ συγχέηται, κατὰ τὴν διδασκαλίαν πάντοτε τοῦ Μ. Ἀθανασίου, μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ κόσμου. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη τις σύγχυσις διότι ἡ διαίρεσις τοῦ κόσμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πολυμορφίαν αὐτοῦ, ὀφείλεται εἰς τὴν παρουσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ ἀλεξανδρινὸς θεολόγος ἀποκαλεῖ «μὴ ὄν»²⁸, δοθέντος ὅτι οἱ ἄνθρωποι «κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἤρξαντο»²⁹. Ὅλως ἰδιαιτέρως ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐμμένει ἐπὶ τῆς βασικῆς καὶ θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς τοῦ κακοῦ προκειμένου νὰ τονίσῃ μετ' ἐμφάσεως τὴν ὑπαρξίν μιᾶς καὶ μόνον μοναδικῆς πηγῆς τοῦ εἶναι καὶ νὰ ἀποκλείσῃ, οὕτως πῶς, τὴν ὑπαρξίν δύο αὐτονόμων πραγματικότητων, τ. ἑ. τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Τοῦτο οὐδὲν ταυτιζόμενον, οὐδὲ προερχόμενον ἐκ τῆς μοναδικῆς πηγῆς τοῦ εἶναι, τ. ἑ. ἐκ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁰, οὔτε προϋπάρχει ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτοῦπάρχει. Ὡς μὴ προϋπάρχον καὶ μὴ αὐτοῦπάρχον προέρχεται τοῦτο ἐκ τῆς διαρρήξεως τῶν σχέσεων τῶν ἐκ τοῦ «μὴ ὄντος» εἰς τὸ εἶναι κληθέντων ὄντων μετὰ τοῦ «ὄντος ὄντος», τ. ἑ. τοῦ Θεοῦ. Ὡς τοιοῦτον ἀκριβῶς τὸ κακὸν ἀντιτίθεται τόσον εἰς τὸ ἐνωτικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἀποκαλυπτικὸν ἔργον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀντίθεσις δὲ αὕτη τοῦ κακοῦ

28. Περὶ τῆς περὶ τοῦ κακοῦ διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου σὺν τοῖς ἄλλοις ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, IV (PG, 25, 96); VI (κ. 12 D-13 A. 15 A); VII (κ. 16 AB). Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου..., IV (κ. 104 BC).

29. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, VII (PG, 25, 16 A).

30. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, VI: Ἑλλήνων μὲν οὖν τινες, πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφῆγαντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν δημιουργὸν ἀποστεροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων... ἢ πάλιν, θέλοντες αὐτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ κακοῦ δώσουσιν εἶναι (κ. 12 D).

πρὸς τὸ τοιοῦτον οἰκοδομικὸν διὰ τε τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔργον τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καθίσταται αὐτονόητος ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τοῦτο (τὸ κακὸν) «οὐ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ ἐν Θεῷ, οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τίς ἐστίν»³¹. Ὡς καθαρῶς ἀντιτιθεμένην δύναμιν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀντιμετώπισεν ὁ Λόγος τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον καὶ κατεπολέμησε χάρις εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν³².

Τρίτον. Ὁ καθολικὸς χαρακτήρ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Αὕτη οὖσα καρπὸς τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐπίσης τοῦ σταυροῦ, τοῦ θανάτου καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ ζωοποιήσαντος καὶ εἰσέτι ζωοποιούντος ἅπαντα γενικῶς τὸν κόσμον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπεκτείνεται εἰς ἅπαντα γενικῶς τὸν ὁράτον καὶ ὁρατὸν κόσμον.

4. Ὁ Λόγος καὶ ἡ παλαιὰ καὶ νέα κτίσις.

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα τίθεται εἶναι ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «τοῦ ὑπερέκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρχοντος»³³ κλήσις τῶν μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι ἀποτελεῖ μίαν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ γενομένην ἅπαξ διὰ τοῦ Λόγου καὶ ἔκτοτε μηδέποτε ἐπαναλαμβανομένην.

Ἐν τῇ σκέψει τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἡ κλήσις αὕτη τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου πρὸς τὰ μὴ ὄντα ἀποτελεῖ μὲν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ λαβοῦσαν χώραν κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, οὐχ ἥττον ὅμως ἡ κλήσις αὕτη συνεχῶς ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ νέαν μορφήν καὶ περιεχόμενον, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ διαποίμανσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιτελῇται καὶ μετὰ τὴν εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ὅτε καὶ ἔπεμψεν «ἡμῖν ἀντ' αὐτοῦ καὶ ὡς ἑαυτὸν τὸν παράκλητον»³⁴. Ὁ περιορισμὸς τῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου εἰς μόνην τὴν στιγμὴν τῆς κλήσεως τῶν μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ μὴ ἐπέκτασις αὐτῆς, ἐννοεῖται ὑπὸ διάφορον μορφήν, περιεχόμενον καὶ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, καὶ μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εἰς καθαρῶς θεολογικὸς παραλογισμὸς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχων μὲ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν, καὶ δὴ μὲ τὴν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ἡ κλήσις, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἀπηθύθυε πρὸς τὰ μὴ ὄντα διὰ νὰ καταστῶσιν ὄντα, ἐν τῇ σκέψει καὶ τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ συνε-

31. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, VII (PG, 25, 16 A).

32. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 69 (PG, 26, 293 B ἐξ.)· III, 34 (396 ἐξ.).

33. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, II (κ. 5 C).

34. Ἐρμηνεία τῶν Ψαλμῶν, XXVII, 9 (PG, 27, 152 A). Ἡ ἐξουσία τοῦ Λόγου ἐπὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων ἀποτελεῖ ποιμαντικὴν αὐτοῦ φροντίδα: «...ὅτι οὗτος ὁ δικαίως ποιμάνας λαὸν οὗτός ἐστι ὁ καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας μέλλων ποιμαίνειν» (ἐνθ' ἄν., XLVII, 15, κ. 221 D).

δέετο μὲ τὴν νέαν κλῆσιν, τὴν ὁποίαν οὗτος θὰ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰδικώτερον διὰ τοῦ σεσαρκωμένου, τὴν φορὰν ταύτην, Λόγου αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς προβαίνει εἰς τὴν πρώτην κλῆσιν ἔχων πάντοτε κατὰ νοῦν καὶ τὴν δευτέραν κλῆσιν, ἡ ὁποία θὰ συνώδευε τὴν πρώτην.

Ἡ πρώτη δημιουργία, ὡς σύλληψις καὶ ἐπιθυμία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, δὲν δύναται, κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, νὰ χωρισθῇ χρονικῶς τῆς δευτέρας τοιαύτης, ἡ ὁρθέτερον τῆς ἐπαναδημιουργίας ἢ ἀνακαινίσεως τῆς πρώτης. Ὁ Θεὸς δημιουργῶν τὸν κόσμον διὰ τοῦ Λόγου καὶ ἐν ἀγίῳ πνεύματι εἶχε συγχρόνως ἀντιμετωπίζει, ἐν τῇ προαιωνίῳ αὐτοῦ βουλῇ, τὸ «πρόβλημα τὸ ὁποῖον θὰ ἔθετεν ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλομένη ἀνανέωσις αὐτοῦ»³⁵.

Ἰδιον χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τοῦ θεολογικοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι ὁ τονισμὸς τοῦ ἔργου τοῦ Ὑιοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀνακαινίσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεσολαβῆσαν μετὰ τῆς πρώτης κτίσεως καὶ τῆς νέας κτίσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἐκ τῆς ιδέας ταύτης ὁρμώμενος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας τονίζει σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς, ὅτι ὁ Λόγος καὶ μετὰ τὴν δημιουργὸν κλῆσιν τῶν μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι οὐδὲ ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἔπαυσε νὰ χορηγῇ εἰς τὰ μὴ ὄντα, ἥδη ὄντα καταστάνα, ζωήν. Ὁν τρόπον ἡ κλῆσις αὐτῶν εἰς τὸ εἶναι ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ οὕτω καὶ ἡ συντήρησις αὐτῶν εἰς τὸ εἶναι προέρχεται ὡσαύτως ἐκ τῆς φιλάνθρωπίας τοῦ Θεοῦ, Ὅστις «οὐδὲ τὸ εἶναι τινι φθονεῖ, ἀλλὰ πάντας βούλεται, ἵνα καὶ φιλάνθρωπέεσθαι δύναται»³⁶. Ἡ ἀδιάκοπος δὲ αὕτη ἐπαγρύπνησις τοῦ Λόγου διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀδιάκοπος κοινωνία τῆς ζωῆς πρὸς αὐτὸν καὶ δι' αὐτὸν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία, διότι τὰ ὄντα τοῦ κόσμου «φύσιν ἔχοντα τὸ μὴ εἶναι ποτε»³⁷, χρῆζουσιν τῆς ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐπαναλαμβανομένης κλήσεως αὐτῶν εἰς τὸ εἶναι. Ἡ κλῆσις δὲ αὕτη εἶναι ἀναγκαία, διότι τὰ ὄντα «παρουσία καὶ φιλάνθρωπία τοῦ Λόγου εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν»³⁸. Διὰ τῆς κλήσεώς των δὲ ταύτης εἰς τὸ εἶναι δὲν ἀπέκτησαν ταῦτα αὐτοπαρξίαν καὶ αὐτάρκειαν. Τὴν δύναμιν τῆς ὑπάρξεώς των τὴν ὀφείλουν εἰς μίαν ὑπερφυσικὴν δύναμιν, ἥτις δὲν εἶναι ἑτέρα εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Τριαδικὸς Θεός, ὅστις «τῷ ἑαυτοῦ καὶ αἰτίῳ Λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσιώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτοῦ φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ

35. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 77: Καὶ ἡ μὲν βουλὴ καὶ ἡ πρόθεσις πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡτοιμάσθη· τὸ δὲ ἔργον γέγονεν, ὅτε ἡ χρεια ἀπήτησε καὶ ἐπεδήμησεν ὁ Σωτὴρ (PG, 26, 309 B).

36. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLI: Ὅθεν οὐδὲ εἶναι τινι φθονεῖ, ἀλλὰ πάντας βούλεται, ἵνα καὶ φιλάνθρωπέεσθαι δύναται (PG, 25, 81 D-84 A).

37. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, IV (κ. 104 B)· XLI (κ. 84 A).

38. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, IV (κ. 104 B).

πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι»³⁹. Προκειμένου δὲ νὰ ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον τοῦτον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν εἰς τὸ μὴ εἶναι τὰ ὄντα εὐρίσκονται εἰς διαρκῆ κοινωνίαν μετὰ τῆς ζωοποιοῦ ταύτης πηγῆς μεθ' ἧς εὐρίσκονται εἰς ἐνότητα. Ἡ ἐνότης δὲ αὕτη τῶν ὄντων μετὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἢ, κατὰ τὴν ἀθανασιανὴν ὀρολογίαν, μετὰ τοῦ «ὄντως ὄντος»⁴⁰, δὲν εἶναι ἡθικὴ ἀλλὰ καθαρῶς ὀντολογικὴ. Δι' ὃ καὶ ἀφ' ἧς στιγμῆς διὰ τινος ρήξεως χωρισθῶσι ταῦτα τοῦ χορηγοῦ τῆς ζωῆς, τοῦ Λόγου, δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ ὁ Θεὸς «συνέστηκεν τὰ πάντα τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα»⁴¹, αὐτομάτως ἐπαναπίπτουσι ταῦτα εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, ἡγουν εἰς τὸ μὴ εἶναι. Πρὸς τούτοις, ὁ ἀνθρώπος ἀπομακρυνόμενος τῆς ὥς ἄνω κοινωνίας μετὰ τοῦ ζωοποιούντος Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀναζητεῖ ὀρισμένα ἐρείσματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πραγματικὰ ἀλλὰ φανταστικά, ἐφ' ὅσον ταῦτα προέρχονται οὐχὶ ἐκ τῆς σφαίρας (οὐσίας) τοῦ εἶναι ἀλλὰ τοῦ μὴ εἶναι⁴².

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς κατ' ἐξοχὴν ζωοποιὸς δυνάμεις, ἔλκει τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας πρὸς ἑαυτόν, τ. ἐ. πρὸς τὴν ζωὴν. Ὁ Λόγος ἔλκει τὰ πάντα πρὸς ἑαυτόν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διότι πάντα ἀνεξαίρετως τὰ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι κληθέντα στρέφονται πρὸς τὸν Λόγον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ ἀρχηγὸς καὶ χορηγὸς τῆς ζωῆς. Ἡ συνεχὴς δὲ αὕτη ἔλξις, τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ ὁ Λόγος ἐν τῷ κόσμῳ, ἀφ' ἐνός, καὶ ἡ διαρκὴς ὀντολογικὴ, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐνότης τοῦ κόσμου μετὰ τοῦ Λόγου ὡς μιᾶς ὑπερκοσμίου (transszedent) δυνάμεως εἶναι τὰ κύρια αἷτια, τὰ ὁποῖα συντείνουσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ὄντων εἰς τὸ εἶναι, ἀποφευγομένης οὕτω πως τῆς ἐκ νέου μεταπτώσεως αὐτῶν εἰς τὸ μὴ εἶναι.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν ἅπαντα τὰ ὄντα δὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν τῷ εἶναι, τ. ἐ. ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν φύσει. Τοῦναντίον λαμβάνουσι ταύτην ἐκ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς μετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν καὶ ζωοποιὸν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ φύσις (κόσμος) δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐν τῷ εἶναι μόνον καὶ ἐφ' ὅσον μεταλαμβάνει «τοῦ ὄντως ὄντος ἐκ Πατρὸς Λόγου καὶ βοηθουμένη δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι», διαφορετικῶς κινδυνεύει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ «πάθῃ ὅπερ ἂν ἔπαθεν, εἰ μὴ ὁ Λόγος αὐτὴν ἐτήρει, λέγω δὲ τὸ μὴ εἶναι...»⁴³. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος χωρὶς καὶ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὅλως ἐξέχουσαν δημιουργικὴν καὶ μοναδικὴν εἰς τὸ εἶδος τῆς ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου, κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός, ἐν

39. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLI (κ. 84 Α).

40. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, IX (κ. 20 Α)· XLVII (κ. 96 Α).

41. Πρβλ. Κολ., 1,16-18· Μεγάλοιο Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLI (κ. 84 Β).

42. Βλέπε Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου..., XI: Εἰδωλὰ τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος Θεοῦ προετίμησαν (PG, 25, 116 Β).

43. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLI (κ. 84 ΑΒ).

τούτοις δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπανάληψιν ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, τὴν συνέχισιν αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τὸν κόσμον ὑπὸ διάφορον, ἐννοεῖται, μορφήν, περιεχόμενον καὶ προοπτικήν. Ὁ ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας τονίζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπογραμμίσωμεν, τὴν συνέχισιν τῆς δημιουργικῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ δημιουργικὴ δὲ αὕτη πρᾶξις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπαναλαμβάνεται οὐχὶ βεβαίως διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὅστις ἄπαξ ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀκολουθίως διὰ τὴν «ἐπαναδημιουργίαν» ἢ ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου. Πρὸς ἐπιτέλεσιν δὲ τοῦ ὡς ἄνω διπλοῦ σκοποῦ ἡ πρὸς τὸν κόσμον καὶ διὰ τὸν κόσμον πρᾶξις αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἄφ' ἑνὸς μὲν ὡς μία διαρκὲς ἀγαθοποιὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὡς μία ἀνανεωτικὴ, καινὴ, συνεκτικὴ καὶ ἅμα ζωοποιὸς ἐπέμβασις τοῦ Λόγου, ἢ μᾶλλον τοῦ κοσμικοῦ Χριστοῦ ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ ὄντα θὰ ἐπιπτον καὶ πάλιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, ἡγουν τὴν τῆς ἀνυπαρξίας⁴⁴, δοθέντος ὅτι ἡ φύσις αὐτῶν «ἄτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα, ρευστὴ τις καὶ ἀσθενὴς καὶ θνητὴ καθ' ἑαυτὴν συγκρινομένη τυγχάνει»⁴⁵. Ὁ Λόγος συνεχίζει τὴν παρουσίαν του ταύτην ἐν καὶ διὰ τὸν κόσμον διὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁδηγεῖ τὸν κόσμον πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν αὐτοῦ τελείωσιν. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τούτων ἐξέρχεται ὁ Θεὸς τῆς μακαρίας κοινωνίας τῆς Τριάδος ἐν τῇ μονάδι καὶ τῆς μονάδος ἐν τῇ Τριάδι. Ἐξερχόμενος δὲ τῆς τριαδικῆς ταύτης κοινωνίας ἔρχεται εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ κόσμου, ἥτοι μετὰ τῶν κτιστῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν διὰ τῶν ὁποίων κρατεῖ τὸν κόσμον ἐν ὧν καὶ ἐν μέρει εἰς ἁρμονίαν καὶ τάξιν. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ κόσμου δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαράτηρητον τὸ γεγονός, καθ' ὃ ἡ μετὰ τὴν δημιουργίαν συνέχισις τοῦ συνεκτικοῦ ἔργου τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ θείας ἐνανθρωπήσεως ἀποτελεῖ ὀργανικὴν συνέχειαν τῆς δημιουργικῆς πράξεως τοῦ Λόγου. Δημιουργία, συνοχή, πτώσις, σωτηρία καὶ ἀδιάκοπος πορεία τοῦ κόσμου πρὸς τὸ ἐσχατον ἐκφράζουσι, κατὰ τὴν θεολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τῆς πορείας τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ταῦτις τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου.

Ἡ νέα ἐπέμβασις τοῦ ἐνσαρκωθέντος Ὑῖου καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ

44. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLI: «Ὅρων οὖν τὴν γεννητὴν πᾶσαν φύσιν, ὅσον κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς λόγους, ρευστὴν οὖσαν καὶ διαλυομένην, ἵνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθῇ τὸ ὅλον, τούτου ἕνεκεν τὸ ἑαυτοῦ καὶ αἰδίδω Λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσιώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χεῖμαζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι... (κ. 84 Α). Ἡ διατήρησις τοῦ ὄντος ἐν τῇ καταστάσει τοῦ «εἶναι» συντελεῖται δι' ἐνὸς νεύματος τοῦ Λόγου (πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLII, κ. 85 Α· XLIV, κ. 88 Γ).

45. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLI (κ. 81 Γ).

κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον εἶναι τόσον ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος ὅσον ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ ἀγαθοποιὸς καὶ φιλόανθρωπος αὐτοῦ χειρονομία νὰ προβῇ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ ἀναγκαιότης δὲ αὐτῆς καθίσταται πρόδηλος ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ κτίσις μετὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῆς καὶ τὴν διὰ τῆς ἁμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων εἴσοδον εἰς τὸν κόσμον τῆς φθορᾶς καὶ τῆς δουλείας παρεξέκλινε τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ὑπετάγη εἰς τὴν ματαιότητα καὶ ἔκτοτε τελεῖ ἐν φθορᾷ, μὴ παύουσα νὰ συστενάζῃ καὶ νὰ συνωδίνῃ (Ρωμ., 8,20-22). Ὡς δὲ ἡ ἐπανάρθωσις τῆς πνευματικῆς δουλείας τοῦ ἀνθρώπου ἔχρηζε τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὕτω πως καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς κτίσεως ἐκ τῆς ὁδύνης, τῆς φθορᾶς καὶ τῆς δουλείας καὶ ἡ ἐπαναφορὰ αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν προϋπέθετον τὴν νέαν ἐν Χριστῷ ζωὴν, ἀνακαίνισιν καὶ μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου ἐν καὶ διὰ Χριστοῦ. Ἡ ἀνακαίνισις τοῦ κόσμου οὐδόλως εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἀνακαινίσεως καὶ μεταμορφώσεως τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου. Ἀμφότεραι ἐκπηγάζουσι ἐκ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ καταλήγουσι καὶ πάλιν εἰς αὐτό. Ἄνθρωπος καὶ κόσμος ἐντάσσονται εἰς τὴν πορείαν τῆς θείας οἰκονομίας καὶ πορεύονται πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν αὐτῶν τελείωσιν. Ἐνεκα δὲ τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν ἀλληλοεξαρτήσεως ἡ ἐλευθερία τῆς κτίσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου⁴⁶ καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἑνός εἶναι συγχρόνως καὶ ἐλευθερία τοῦ ἑτέρου. Διὰ τῆς ἐνσαρκώσεώς του ὁ Λόγος ἐπανάρθωσε τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς λειτουργίας (fonctions) καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὸν ἐγωισμόν του προκειμένου νὰ ἐννοήσῃ τοὺς λοιποὺς καὶ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν ἀφ' ἑνός μὲν μετ' αὐτῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου μετ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου. Οὕτω πως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ὥς ἄνω ἐνεργείας (fonction) πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον γίνεται διαπροσωπικὸς (interpersonnel). Πρὸς τούτοις δὲ καθίσταται οὗτος τὸ κέντρον τῆς δημιουργίας καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος, ὅστις ἔρχεται εἰς κοινωνίαν μὲ τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα⁴⁷. Ἡ κοινωνία δὲ αὕτη τοῦ Λόγου μὲ τὸν ἄνθρωπον εἰδικῶς καὶ τὸν κόσμον γενικῶς πραγματοποιοιεῖται οὐχὶ διὰ τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἁγιαστικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν⁴⁸ χάρις εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ὁποίων τὸ κτιστὸν (ὁ κόσμος) δὲν ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἀκτίστου (τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ). Τὸ μὲν πρῶτον εὐρίσκεται ἐντὸς χρόνου καὶ χώρου, τὸ δὲ δεύτερον ἐκτὸς μὲν χρόνου διότι εἶναι αἰδίδιον, ἐκτὸς δὲ χώρου διότι εἶναι ἀσώματον.

46. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 72 (PG, 26, 300 C ἐξ.).

47. Διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς δραστηότητος τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τόσον κατὰ τὴν πρῶτην ὅσον καὶ κατὰ τὴν «δευτέραν» δημιουργίαν ὁ Μ. Ἀθανάσιος χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα «κτίζειν» ἢ τὸ οὐσιαστικὸν «κτίσις» (Ἰδέ, ἐπὶ παραδείγματι, Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 56, κ. 265 AB).

48. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 74 (κ. 304 B).

Τέλος, πρὶν ἢ κατακλείσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὡς ὁ βαθμὸς τῆς διὰ τοῦ Λόγου ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἶναι πάντοτε ἀνάλογος τῆς προπαρασκευῆς καὶ δεκτικότητος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ Λόγου καὶ πάλιν, μετάδοσις τῆς ζωῆς, ἡ κάλλιον εἰπεῖν ἐνεργείας καὶ κινήσεως εἰς τὰ ὄντα εἶναι ὡσαύτως ἀνάλογος τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ⁴⁹. Τόσον ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὅσον καὶ ἡ ἀπάντησις ἢ ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς αὐτὴν ἔχουσιν οὐχὶ σ τ α τ ι κ ὸ ν ἄ λ λ' ὅ λ ω ς καὶ κατ' ἐξοχὴν δ υ ν α μ ι κ ὸ ν χ α ρ α κ τ ῆ ρ α. Ἡ διὰ διαφόρων σταθμῶν διερχομένη ἐξελικτικὴ αὐτῶν πορεία ἀποβλέπει εἰς ἓνα καὶ μόνον ἀντικειμενικὸν σκοπόν, ἡγοῦν εἰς τὴν ἄλωσιν καὶ βίωσιν τοῦ ἐσχάτου, τὸ ὅποιον ὅσον περισσότερον τὸ πλησιάζει ὁ ἄνθρωπος καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ βιώσῃ τόσον καὶ περισσότερον αὐξάνεται ἡ δίψα νὰ τὸ γνωρίσῃ βαθύτερον ὡς καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ κατακτήσῃ τοῦτο περισσότερον.

5. Ἡ ἰωάννεις θεολογία βάσις τῆς περὶ Λόγου διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

Ἀναγινώσκοντες τὰ διάφορα ἔργα τοῦ Μ. Ἀθανασίου εὐκόλως διαπιστώνομεν τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν οὗτος συνεχῶς καταβάλλει διὰ νὰ στηρίξῃ τόσον τὸ δόγμα ὅσον καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ἐκφράζει ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας διὰ νέων ὄρων («μονάς, τριάς, ὁμοούσιον»). Τοῦτο ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεώς του ἅφ' ἐνὸς καὶ τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀρειανῶν, ἅφ' ἑτέρου. Τῆς βασικῆς ταύτης ἀρχῆς δὲν ἀφίσταται ὁ ἀντίπαλος τοῦ Ἀρείου καὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ κατοχυρώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον βιβλικῶς διὰ νὰ τὴν καταστήσῃ ἄτρωτον εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀρειανῶν. Τοῦτο δὲν ἦτο καὶ δύσκολον ἔργον διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον διότι, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἦτο οὐ μόνον βαθεῖς γνώστης τῶν Γραφῶν ἀλλὰ καὶ ἄριστος χειριστὴς αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ ἀληθές τῆς περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίας καὶ πίστεως αὐτοῦ καὶ διὰ νὰ καταδείξῃ τὴν μεγάλην πλάνην, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσαν οἱ Ἀρειανοί, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς Γραφάς, καὶ δὴ εἰς τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

49. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLIV: Οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνὶ καὶ ἀπλῶ νεύματι τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τὸν τε ὁρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἐκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούς· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρας κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὁράτα ὥσπερ καὶ ὁράται... (κ. 88 B).

Ἡ θεολογία τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, ὅπως δὲ ἰδιαίτερως ἡ Θεολογία καὶ ἡ κοσμολογία τοῦ προλόγου τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου ἀπετέλεσε τὴν σταθερὰν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας στηριζόμενος ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὠκοδόμησε τὴν περὶ τοῦ προαιωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ δογματικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν. Κατὰ κόρον ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀνατρέχει εἰς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐν λόγῳ προλόγου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη δεκαετιῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἡρμηνεύθη *ad referendum* πρὸς τὴν θείαν κατὰ τὴν δημιουργίαν ἐνέργειαν⁵⁰. Ἐν αὐτῷ εὐρίσκει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συμπετυκνωμένην πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου γένους, τῆς ὁποίας κεντρικὸν σημεῖον εἶναι ἡ ἐνσαρκωθεῖσα ζωὴ, τ. ἐ. ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁵¹.

Ἐπιμελῶς ἐξετάζοντες τὴν παράθεσιν τοῦ κειμένου τοῦ προλόγου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, καὶ δὴ τῶν στίχων 3 καὶ 4 παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς δὲν ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν μορφήν τοῦ παραδεδεμένου κειμένου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγινώσκουμεν: «...πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. ἐν αὐτῷ ζωὴν ἦν⁵², καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων». Οὗτος, ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ προκατόχοι αὐτοῦ, ἀκολουθῶν πιστῶς καὶ ἐρμηνεύων ὀρθοδόξως τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν τοῦ συγγραφέως τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ἀλλάσσει τὸ σημεῖον τῆς στίξεως καὶ ἀναφέρει τὴν ἔκφρασιν «ὃ γέγονεν» οὐχὶ εἰς τὸν στίχον 3 ἀλλὰ εἰς τὸν στίχον 4. Διὰ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν θέσιν τοῦ παραδεδεμένου κειμένου ἀναγινώσκει τὸ ἀκόλουθον κείμενον: «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν⁵³, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων»⁵⁴.

Ἡ ὡς ἄνω παραλλαγὴ τοῦ κειμένου τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας καὶ ἡ

50. Λεκτέον ἐν παρόδῳ ὅτι μεταξὺ τῶν Πατέρων τοῦ δευτέρου αἰῶνος ὁ πρῶτος, ὅστις παραθέτει τὸ κείμενον τοῦ προλόγου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, εἶναι ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας (πρβλ. *Πρὸς Αὐτόλυνον*, II, 22).

51. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πραγματικότητος τῆς σωτηρίας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ ἐνὸς μόνου μέρους αὐτοῦ ὁ Μ. Ἀθανάσιος θεωρεῖ ὅπως ἀπαραίτητον νὰ ὑπογραμμίσῃ τὸ γεγονός καθ' ὃ ὁ προαιωνίος Λόγος τοῦ Θεοῦ προσέλαβεν οὐχὶ μόνον τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἰς τρόπον, ὥστε νὰ σώσῃ τὸ σῶμα (σάρκα) καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου (πρβλ. *Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα*, I, 9, κ. 553 C).

52. Κατὰ τὸν Ὁριγένην «τινα μέντοι γε τῶν ἀντιγράφων ἔχει, καὶ τάχα οὐκ ἀπιθάνως: «Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐστίν» (Ὡριγένης, *ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, II, 19, GCS, τ. IV, σ. 76, 23-25).

53. Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκφράσεως «ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν» συνδέεται ἀπολύτως μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κυριακοῦ λογιῶν «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. 14,6).

54. Ἴδὲ ἐπὶ παραδείγματι *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLII (κ. 84 CD).

ὅποια χαρακτηρίζει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰς παραθέσεις τῶν πρὸ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας⁵⁵, κέκτηται ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν διατύπωσιν καὶ ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς περὶ Λόγου ὡς πηγῆς τῆς ζωῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὸν τονισμὸν τῆς ὑπεροχῆς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου *ex nihilo* καὶ οὐχὶ ἔκ τινος προϋπαρχούσης ὕλης, ὡς ἐδίδασκεν ὁ πολὺς Πλάτων^{56β}.

Μία ἐκ τῶν θεολογικῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παραλλαγὴ, εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι δι' αὐτῆς ὁ Λόγος καθίσταται, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως, τὸ κατ' ἐξοχὴν κέντρον ὁλοκλήρου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Τὰ «πάντα Λόγῳ Θεοῦ καὶ Σοφίᾳ συνέστηκε, καὶ οὐκ ἂν ἡδράσθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θείῳ»⁵⁷. «Ὅ,τι ἐγένετο, τοῦτο ἐγένετο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τοῦ Λόγου καὶ «οὐδὲν ἐστι τῶν ὄντων καὶ γινομένων, ὃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν»⁵⁷. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου —πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς φυσικῆς ἢ προσκαίρου ζωῆς— ὡς καὶ πάντων τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων ἔχει τὴν ἀρχὴν ἢ προέλευσιν αὐτῆς ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις «ὡς ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς»⁵⁸ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ κατ' ἐξοχὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ μία ἀέναντος καὶ ἀτίδους ζωοποιὸς δύναμις εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πάντες καὶ τὰ πάντα συμμετέχουσι τῇ ἐνεργείᾳ πάντοτε τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁵⁹. Διὰ τῆς συμμετοχῆς των δὲ ταύτης διατηροῦνται ἐν τῷ εἶναι. Ἐν ἄλλαις λέξεις, τὰ ὄντα δὲν εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ζωῆς παρὰ μόνον ὅταν καὶ ἐφ' ὅσον συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως συμμετέχουσιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ αἰωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις καὶ τὰ διατηρεῖ ἐν τῇ ζωῇ διότι αὐτὸς εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ζωή. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ταῦτα δὲν μετέχουσι τῆς οὐσίας ἀλλὰ μόνον τῆς δημιουργικῆς καὶ ζωοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἥτις δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ.

*

«Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν».

Διὰ τῆς παραλλαγῆς ταύτης τοῦ κειμένου τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀποσκοπεῖ νὰ δώσῃ ἔμφασιν εἰς τὸ

55. Ἰδὲ ἀνωτέρω, ὑποσ. 50.

55β. Ἰδὲ Πλάτωνος, *Τίμαιος* 41α καὶ ἐξῆς.

56. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XL (κ. 81 Β).

57. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLII (κ. 84 C). Πρβλ. ὡσαύτως *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 31: «Ὁ Πατήρ, ὡς διὰ χειρὸς, ἐν τῷ Λόγῳ εἰργάσατο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ» (PG 26, 212 C).

58. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 16 (PG 26, 177 C).

59. Ἰδὲ *Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα* I, 23 (PG, 26, 585 B).

γεγονός, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ποιήματα «ἦν» καὶ «οὐ γέγονεν», εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ προέλευσις τῆς ζωῆς, εἴτε πρόκειται περὶ τῆς φυσικῆς εἴτε τῆς ὑπερφυσικῆς τοιαύτης⁶⁰. Κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον ὁ στίχος 3 τοῦ προλόγου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου δὲν ἔχει μίαν εἰδικὴν σημασίαν καὶ ἔννοιαν ἀναφερομένην ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Τοῦναντίον διὰ τὴν Θεολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος στίχος ἔχει μίαν εὐρυτέραν γενικὴν ἔννοιαν καὶ ὡς τοιοῦτος ἀκριβῶς ἀναφέρεται εἰς πᾶσαν ἀνεξαίρετως ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ *ad extra*^{61α}. Τοῦτο σαφῶς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ τούτου τοῦ λεξιλογίου, τὸ ὅποion χρησιμοποιοῖ ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Ἡ μελέτη δὲ αὕτη δεικνύει, ὅτι οὗτος μὴ περιορίζων τὴν *ad extra* ταύτην ἐνέργειαν τοῦ Λόγου εἰς μόνον τὸν κόσμον ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐναρθρον λέξιν «τὸ πᾶν» ἢ «τὰ πάντα». Ἀντὶ αὐτῶν ἀρκεῖται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἀορίστου ὅρου «πάντα» δι' οὗ καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ δώσῃ τὴν πλέον εὐρυτέραν διάστασιν εἰς πᾶσαν, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ χρόνου, *ad extra* ἐνέργειαν τοῦ προαιωνίου Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ, ὅτι τὴν μορφήν ταύτην τοῦ κειμένου τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει ὁ Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἡ ὁποία, ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν ὀφείλεται εἰς αὐτὸν προσωπικῶς, ἔρχεται σήμερον νὰ ὑποστηρίξῃ ἡ πλειονότης τῶν μεταφραστῶν καὶ ἐρμηνευτῶν τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου^{61β}.

Ἡ φράσις «ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν» πρωτίστως ἀναφέρεται εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν καὶ ἰσοδυναμεῖ, συμφώνως πρὸς τὴν Θεολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου («ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα...») (Κολ. 1,17)⁶². Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὅρου «ζωὴ» τοῦ ἀποσπάσματος Ἰωάν. 1,3 ὡς σημαίνοντος τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀποτελεῖ ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς Ἀλεξανδρινῆς Κατηχητικῆς Σχολῆς. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει τόσον ἐκ τῆς ἐρμηνευτικῆς θεολογίας τοῦ Ὠριγένους, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τὴν ὁποίαν εἰς αὐτὸ δίδει ὁ Μ. Ἀθανάσιος καὶ ἡ ὁποία ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ

60. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος δὲν χρησιμοποιοῖ τοὺς ὅρους «φυσικὴ» (βιολογικὴ) καὶ «ὑπερφυσικὴ ζωὴ», τοὺς ὁποίους συναντῶμεν ἀργότερον, ἀλλὰ τοὺς βιβλικούς ὅρους «ζωὴ» καὶ «αἰώνιος ζωὴ». Περὶ τούτου ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 76 (PG, 26, 309 A). Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, XXIX (x. 145 C).

61α. Ἡ κοσμολογικὴ ἔννοια τοῦ Ἰωάν. 1,3 γενικῶς γίνεταί ἀποδεκτὴ ὑφ' ὅλων τῶν ἐξηγητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐρμηνεύουν τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐβραϊκῆς ἀντιλήψεως τοῦ *debhar Yahweh*. *Debhar Yahweh* εἶναι ὁ δημιουργὸς λόγος τοῦ Κυρίου.

61β. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μεταξὺ τῶν ἄλλων ἰδὲ C. K. Barret, *The Gospel according to St. John*, London (SPCK, 1960) σσ. 130 ἐξ.

62. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων XLI (x. 84 B).

τοῦ διαδόχου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἀγίου Κυρίλλου⁶³. Ὁ τελευταῖος, ἐν ἀπολύτῳ ὁμοφωνίᾳ μετὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ γενικώτερον μετὰ τῆς καθόλου θεολογίας τῆς Ἀλεξανδρινῆς Κατηχητικῆς Σχολῆς, ἀποδέχεται, ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὄντως ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς δι' ὅλα ἀνεξαίρετως τὰ ὄντα. Ὁ Λόγος δὲ οὗτος εἶναι συγχρόνως πηγὴ τῆς βιολογικῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς τοιαύτης. Οὕτως ὁ Λόγος καθ' ὃν χρόνον προβαίνει εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ διοχετεύει εἰς τὰ μὴ ὄντα τὴν ζωὴν εἶναι πηγὴ τῆς φυσικῆς ζωῆς. Τοῦναντίον, καθ' ὃν χρόνον ἐνσαρκοῦται καὶ προβαίνει εἰς τὴν ἀνακαινίσιν τῆς παλαιᾶς κτίσεως δὲν ἐνεργεῖ ἀπλῶς ὡς πηγὴ μόνον τῆς βιολογικῆς ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς πηγὴ τῆς ὑπερφυσικῆς ἢ αἰωνίου ζωῆς.

Ὡς ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας οὕτω καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος διὰ τῆς ὡς ἄνω ἐρμηνείας τοῦ ὅρου «ζωή» δὲν ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ περιορίσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς πηγὴ τῆς ζωῆς εἰς μόνον τὸ φαινόμενον τῆς φυσικῆς ζωῆς, τ.ἐ. εἰς μόνην «τὴν δι' αὐτοῦ σύστασιν καὶ ζωὴν τῶν πάντων»⁶⁴. Πᾶς τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς δὲν θὰ ἀπετέλει ἕτερόν τι εἰ μὴ καθαρὰν παρερμηνείαν τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις διὰ μέσου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ δὲν παραλείπει νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ὄντολογικὴν ἐνότητα, ἥτις ὑφίσταται μετὰ τῆς πρώτης δημιουργίας καὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτῆς ἐν καὶ διὰ Χριστοῦ. Ἡ ὑπάρχουσα δὲ αὕτη ὄντολογικὴ ἐνότης μετὰ τῆς πρώτης δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτοῦ εἶναι ἀπόρροια τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐνιαίας ἐνεργείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι χορηγὸς οὐ μόνον τῆς φυσικῆς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ζωῆς, ἥτις κυρίως χαρακτηρίζει τὴν ὑπαρξίν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ συλλογικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν Θεολογίαν τοῦ Ἀγίου Παύλου (πρβλ. Ἐφεσ. 1,23, 4,12.16. Α' Κορ. 6,15. 10,17. 12, 27. Ρωμ. 12,5).

Εἰδικώτερον, ἐξετάζων τὸ θέμα τῆς χορηγήσεως τῆς ὑπερφυσικῆς ζωῆς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς χριστολογίας καὶ σωτηριολογίας ὁ ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, προκειμένου νὰ χορηγήσῃ τοῖς πιστοῖς τὸ δῶρον τοῦτο τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἐφίλωνθρώ-

63. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, I, 6: «Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν» οὐ μόνον, φησί· «Δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο», ἀλλὰ καὶ εἴ τι γέγονεν «ἦν ἐν αὐτῷ ἡ ζωή», τοῦτ' ἔστιν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ σύστασις, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ἡ κατὰ φύσιν ζωή, τὸ εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὐδὲν χαρίζεται, οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἀλλοίωσιν εἰς ἕκαστα τῶν τῇ φύσει διεστηκότων χωρῶν... (Ἐκδοσις P. E. Pusey, *Sancti Patris nostri Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini in D. Joannis Evangelium*, Bruxelles, 1965, τ. I, σ. 74, 21-75,8.).

64. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLVII (κ. 93 D).

πευσε καὶ «ἐπεδήμησεν ἀποθανεῖν»⁶⁵ γενόμενος «πρὸς τὴν τοῦ γεννήτορος γυνῶσιν καὶ ἔννοιαν αὐτοαγιασμός, καὶ αὐτοζωή, καὶ θύρα, καὶ ποιμήν... καὶ ζωοποιὸς καὶ φῶς καὶ πρόνοια τῶν πάντων»⁶⁶.

Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἀνωτέρω ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς, θεωρεῖται ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν παροχὴν τῆς νέας ζωῆς εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο δὲ διότι, κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον πάντοτε, μόνον ὁ Λόγος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς τέλειος κατὰ πάντα ἄνθρωπος δίχα ἀμαρτίας ἡδύνατο νὰ ἀνατρέψῃ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θανάτου καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν κατὰστασιν τῆς ἀφθαρσίας: «Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεγκεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα»⁶⁷. Ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἀφθαρσίας εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐπραγματοποιήθη διότι τὸ σῶμα τοῦ σεσαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν ἔλαβε τὴν ζωὴν, ὃν τρόπον λαμβάνει αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ λόγῳ τῆς γενομένης ὑποστατικῆς ἐνώσεως ἐνοῦται τοῦτο «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καὶ ἀδιαιρέτως» μετὰ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς, τ.ἐ. μετὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. «Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἀπέθανε διὰ τὸ ὑπὲρ πάντων λύτρον, ἀλλὰ οὐκ εἶδε διαφθοράν (sc. τὸ σῶμα). Ὁλόκληρον γὰρ ἀνέστη ἐπεὶ μηδὲ ἄλλου τινός, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ζωῆς ἦν τὸ σῶμα»⁶⁸.

6. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λόγου «ὁ μὲν θάνατος ἡττᾶτο ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς»⁶⁹.

Τόσον κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπὶ γῆς διατριβῆς τοῦ Λόγου, ὅσον καὶ κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ λαβόντος χώραν θανάτου, τῆς ταφῆς καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὁ Λόγος «ὡς μὲν ζωὴ καὶ δύναμις ὢν συνέσχυεν, ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα· ὡς δὲ ὀφείλοντος γενέσθαι τοῦ θανάτου, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ παρ' ἑτέρων ἐλάμβανε τὴν πρόφασιν τοῦ τελειῶσαι τὴν θυσίαν»⁷⁰.

65. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, XX (κ. 129 D).

66. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, XLVII (κ. 93 C).

67. *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, VI (PG, 25, 109 A). Πρβλ. ὡσαύτως *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 33 (κ. 393 A ἐξ.)· IV, 33: Εἰ τοίνυν, τοῦτον σαρκωθέντα εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος, πάλιν ἀνακαίνιζει διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελεύτητον, καὶ διὰ τοῦτο ἐνοῦται εἰς θειοτέραν ἀνάγων αὐτὸν λῆξιν (PG, 6, 520 A).

68. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, XXI (κ. 133 C). Πρβλ. ὡσαύτως XXII: ...ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα (κ. 136 B).

69. *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, XXXVII (κ. 161 A).

70. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, XXI (κ. 133 B).

‘Ο Μ. Ἀθανάσιος ἀναφερόμενος ειδικώτερον εἰς τὸ θέμα τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεξηγῶν τοὺς λόγους, δι’ οὓς οὗτος ἐδέχθη νὰ παραδώσῃ εἰς θάνατον «ὕπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἀντίψυχον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα»⁷¹ παρατηρεῖ ὅτι ὁ Λόγος «οὐκ ἰδίῳ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γὰρ ζωὴ ὦν) ἀπετίθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι προσελθόντα τέλειον ἐξαφανίσῃ»⁷².

Τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ τεθὲν ἐν τῷ κενῷ μνημείῳ ἀνίσταται τόσον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὅσον καὶ ὑπ’ αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. ‘Ο Λόγος ἀνίσταται τὸ ἑαυτοῦ σῶμα διότι ἀκριβῶς εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ζωὴ⁷³, ἥτις καὶ τὸ ἐζωοποίησε, τῇ συνεργείᾳ πάντοτε τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἥδη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς του ἐν τοῖς κόλποις τῆς παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας⁷⁴. Ἡ ἰδίᾳ δὲ αὕτη ζωὴ ἐθεοποίησε τὸ ἀνθρώπινον τοῦτο σῶμα⁷⁵. ‘Ο Λόγος εἶναι ὁ ἐνεργῶν ἐν καὶ διὰ τοῦ σώματος ἄφ’ ἑνός, καὶ ἄφ’ ἑτέρου τὸ ἴδιον σῶμα ἐπιτελεῖ «τὸ ἔργον» τοῦ Λόγου⁷⁶. Κυριαρχοῦν στοιχεῖον δὲν εἶναι οὔτε τὸ θεῖον ἀλλ’ οὔτε καὶ τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ’ ἡ ἐνιαῖα ὑπόστασις τοῦ Λόγου, ὅστις ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ δὲν ἐσκήνωσεν ἀπλῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ⁷⁷, τ.ἐ. ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἀλλὰ προσωπικῶς. Ἡ ταυτόχρονος παρουσία τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς ἐν τῷ θεανδρικῷ προσώπῳ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖον ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα δυναμικὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκκινῶν ὁ Μ. Ἀθανάσιος λύει τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐτινος ἡ ἀνάστασις εἶναι συγχρόνως καὶ ἰδική μας ἀνάστασις, καθ’ ὅτι ὁ θάνατος διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λόγου ἀπώλεσε τὴν δυνάμιν του ἐπὶ τοῦ θνητοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἡ δὲ ἀθανασία τοῦ σώματος τοῦ Υἱοῦ-Λόγου μετεβιβάσθη εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα⁷⁸.

(Συνεχίζεται)

71. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, XLIV (κ. 176 Α).

72. Αὐτόθι, XXII (κ. 136 Α).

73. Πρβλ. αὐτόθι, XXI-XXIV καὶ XLIV (PG, 25, 133 ἐξ. καὶ 176). Τῆς αὐτῆς θεολογικῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ Κόρυλλος Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ Νεστορίου*, V, 5 (PG, 76, 237 BC).

74. Τὴν αὐτὴν θεολογικὴν θέσιν διευτύωσε καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, *Στρωματεῖς*, V, III, 16,5 (GCS, τ. II, σ. 336, 12-14).

75. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 42, (PG, 26, 100 Α)· I, 45 (κ. 105 Β).

76. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 31: Θεὸς ὦν, ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τοῦτ’ αὐτῷ χρώμενος ὁργάνῳ γέγονεν ἄνθρωπος δι’ ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν, οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν, τὸ κοιᾶν καὶ τὰ ὅμοια ὧν ἐστὶν ἡ σὰρξ δεκτικὴ· τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια ἔργα, οἷά ἐστι τὸ ἐγγεῖρειν νεκρούς... διὰ τοῦ ἰδίου σώματος ἐποίει (PG, 26, 389 AB)· II, 32 (κ. 389 C).

77. Αὐτόθι, III, 30: Ἄνθρωπος δὲ γέγονε καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε.

78. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, LIV (PG, 26, 388 Α).